

MBINNDIIN: Hol ko addunoo ndongen saka ndarto-É—en baÉ—te Celluka?

Soumis par Ibraahiima Malal Saar

07-07-2017

DerniÃ`re mise Ã` jour : 02-01-2019

{xtypo_dropcap}J{/xtypo_dropcap}annguÉ“e Pulaar-Fulfulde puÉ—É—iima heewde, yettere Alla; winndooÉ“e mbiy-mi e laylayte renndo, É—uum ne ko barke moolanaaÉ—o wonande leñol ngol. ÆŠuÉ—e ena ustoo, jannguÉ“e ena É“eydoo, kalaas! Wadde doosÉ—e binndaaÉ—e nattii heÉ“aade, gooto kala waÉ—tii winndirde no weliraa walla no yiyri woÉ—É“e ena binndira. Æ•een ne nana mbinnda huutoraade "doosÉ—e É—aayÉ—e" É—e hay gooto anndaa É—o ummii, teeÅ`ti e keewal e teelal inÉ—e. Hol mo yiyaani konngi bayÉ—i hono "hoyre", "dewbo", "felde" É—o fotnoo winndeede "hoore", "debbo", "fedde"?

Yiyaama nih binndi É“urÉ—i

É—in haawnaade tugnaaÉ—e É—o hay gooto faamaani so wonaa É“een winndirooÉ“e noon. En njiyi "hitaande" ena wonti "hitaalnde" sabu tan keewal mum ena waÉ—i alkulal "L"! Hii mande e aduna teelal inÉ—e waÉ—ti tugnaade e keewal ngam laÉ“É“inde e sellinde hoore mum. Goo kay adii É—iÉ—i! Wadde ko goo hokkata É—iÉ—i É—o tugnii sabu É—iÉ—i ko goo e goo. Ndeke ko teelal hokkata keewal doosgal wonaa luutndal mum. Konngi coomÉ—i kaawis hono "powbi" (pobbi), "ñewbe" (ñebbe), cawbi (cabbi)! So É—ii konngi ena njalnii ne, won jagguÉ“e e majji no hebbere seÅ`ortoo e tuuba, ena calii woppude. E sikki maÉ“É“e, tawde teelal cabbi ko sawru, wadde É—aÉ—ol ngol ko "saw", ngol wonta "caw"! Ko noon ne e teelal ñebbe, tawde É—aÉ—ol "ñew" ngol ittaa ko e teelal konngol ngol hono "ñewre"!

Hol to É—ee doosÉ—e

njangaa? Mi yettinii laaÉ“ndal ngal ceerno Fari Siilat Kah sabu makko wonde hannde É“urno humpitaade doosÉ—e Pulaar. Ko kaÅ`ko ardii akademii É—emÉ—e Senegaal etee ko kaÅ`ko woni hooreejo goomu Fulfulde to Akademii ÆŠemÉ—e Afrik. Ko o É—emÉ—iyaÅ`ke dawtuÉ—o haa ko É—oo waawi haaÉ—de. Ko o biÉ—toowo kadi to IFAN (Institut Fondamental d'Afrique Noire). MiÉ—o anndi mo gila kitaale ngon-mi e Kawtal JanngooÉ“e Pulaar Fulfulde, kono gite amen meeÉ—i laaÉ“dude nay ko e hitaande 2014! Ko yankinaare makko É“urata haawde ma so a yiyii mo gadanol. Kono ko o ganndal É“olal.

Ngati

mi yettinii ceerno Fari laaÉ“ndal ngal, wonaa noon ngam anndude ko doosÉ—e mbiyi, kono ko ngam o wara haala kaa É—oon, kecce É—ee ngoppee, yimÉ“e njokkoo e hammadi kanndiiji mum'en!

Hade am gaynude

haalde tawi o finni... "Mbeta É—um ena lutti haa jooni? Gila 1980 horaama yoo yimÉ“e ngoppu wiyde ena ñeÅ`ngoo doosÉ—e É—e hay É—emÉ—iyaÅ`ke gooto meeÉ—aa jannginde É—um'en. Wonde ngenndiyaÅ`ke e wonde É—emÉ—iyaÅ`ke ko geÉ—e É—iÉ—i ceertuÉ—e, goÉ—É—ondirÉ—e. Ko É—um duuyte É“ole sabu ena anndaa wonde duurtugol ngol É—emÉ—iyaÅ`kaagal wiyata "gémination" ngol, wonaa e Pulaar tan woodi. Ena woodi e É—emÉ—e Afrik keewÉ—e!".

E wiyde

ceerno Fari, ko raÉ“É“iÉ—i koo yoo binndoowo fof anndu ko nanondiraa e pelle haa to Goomu Fulcom ko debbo, hoore, pelle, ñebbe, leÉ—É—e! Kala binndorÉ—o no seertiri e É—um yoo faam yaltii celluka. O wiyi heewÉ“e, fuunti É—um'en ko ena nanndi e ganndal biÉ—tangal winndirde keewal "lekki" "lekÉ—e" walla ngal "rewÉ“e" winndiree "dewbo" sabu ena yiyee heen É—aÉ—ol kelme É—ee! Ena yooÉ—a wonÉ“e yimÉ“e so njiyi oo kaawis jooÉ—É—o e mbinndiin

É—emngal men. Kono fof É“uri fawaade ko e jumre kono wonaa ganndal.

Yeewtere

wulnde waÉ—aama baÉ—te majjum e laylayte renndo É—ee, teeÁ“ti e Facebook. E yiÉ—de fooÉ—tude hakkillaaji e É—ee caÉ—e É—emngal men, kadi e tikjaade ndee winndannde nde É“ooy-É—en eÉ“É“ude, ko enen udditi yeewtere ndee. Ko adii fof, udditir-É—en nde ko Æ“orÉ“aade won e winndoyaÁ“kooÉ“e feerotooÉ“e e ngoo maayo juumre. EÉ“e keewi, É“e limotaako. Mbiy-É—en É—ii binndi ko kaangaaÉ—i, sabu É—i É—oofaaki hay doosgal gootal! Ndokku-É—en yeruui hono "pedle", "lekÉ—e", "hoyre", "dewbo". Bajo É—oon tan jaawinooÉ“e "yambaa" celluka É“ee laawii. Ceerno Fari Kah siiftinii-en wonde É“oorniiÉ—o kufne ngenndiyaÁ“ke fof ena heewi faaydude hoore mum e É—emÉ—iyaÁ“ke, kono en toÉ—É—aaki mokala. MawÉ—o gooto wiynoo: "aan Æ“oÆ“i, miin É“ooyi"; eÉ—um nanndi e ko ko njaabii-mi e É“ernde won e sukaaÉ“e men jogiiÉ“e tolnooji moolanaaÉ—i e É—emngal men. MiÉ—o waawi sowtude sowtude heen innde Jaayre Pinal (oon cuus-mi), gooto e É“een, jeyaaÉ—o to wuro men Haayre Golleere, e nder Fuuta Muritani. En mbaawaa tonngude É—oo fof miijo makko heen. Kono eÉ—en mbaawi raÉ“É“iÉ—inde tan, mbiyen ko e jaawinooÉ“e (yambaa celluka) É“urÉ“e huÉ“É“ude É“ee o jeyaa. En keÉ“ii kadi seedanteeje lobbe ummoraade yoga e É“e keeÉ—en yiye ena ndilla e É—emngal ngal. Ko heewi e feeriyaÁ“kooÉ“e e maayo juumre ngoo etiima hokkude dalillaaji mum'en É—i cikki ko tugnorÉ—e É—emngal ngal e kuuÉ“al. Kono hay gooto e maÉ“É“e addaani doosngal ummingal e celluka nanondiraaka, kadi hokka iwdi mum. Ko goonga enen ne eti-É—en tan ko hollude É—um waawaa wonde doosgal sabu so ngaal rewanooma, en keÉ“at konngi É—aayÉ—i hono "powbi" (pobbi), "ñewbe" (ñebbe), "lewbi" e ko nanndi e É—iin É—i ngoodaani e Pulaar. Wiyde tan maa É—aÉ—ol yalta e helmere ko waasde anndude doosgal É—emÉ—e Afrik keewÉ—e wiyde: "No winndirtee, noon janngirtee"! Wadde hay gooto yamiraaka yoo winndir nih, wowlira goÉ—É—um. No mbinndir-É—aa "lewbi", ko noon ngowlirtaa. A yamiraaka yo a wowlir "lewbi" nih: lebbi. ÆŠum ko dolaÉ—um e binndol men tee alaa doosgal goodngal tawa ena wayli É—um. Hay gooto anndaa É—o yimÉ“e janngi wonde wowlaandu ena luurda e binndol!

So É—um É“ennii

yoo faame tigi waÉ—i en addude ndee yeewtere ko dillinde keeri njenanaagu, mbete É—emngal ngal ena É“eydoo yuÉ“É“ude so silkitiraama ganndal É—emÉ—iyaÁ“keewal toowngal biyeteengal Celluka Æ“esnoowa MBaylitoowa (Transformational Generative Grammar).

So É—ee kelme ena celli

to bannge hakkille ne, eÉ—e luurdi e sarÉ—iiji É—emÉ—iyaÁ“kaagal É“urÉ—i hoyde. Juumre ndee ko wiyde "Wonaa ko winndaa kala janngée". Nde dokkitaagol Pulaar fuÉ—É—ii ndee, nanondiraa ko "No wowlirtee, noon winndirtee". HeewÉ“e nganndaa ngal doosgal garwanal tugnorgal binndol men.

So É—um É“ennii mi hokkii yeruui goÉ—É—i toÉ—É—iiÉ—i doosÉ—e

É—emÉ—iyaÁ“kaagal : binndol ñemmbat haala, kono tinndintaa É—um. ÆŠoon kadi ko doosgal tiiÉ—ngal. Hay gooto waawaa wiyde ena salmina dewbo, cawbi, lewbi, wutaalndu sbu É—adol gasirngol w fof ena waÉ—i caÉ—e, hono gonÉ—i dow É—ii. Yanti heen eÉ—en njaawi yejiitde doosÉ—e walla en njiyataa cuuÉ—iiÉ—e:

Æ³eewee

yeruujj dow É—ii. Koko anndaa e Pulaar wonde keewal b ko w (batula>watulaaÉ“e; boobo>woobuÉ“e). Wadde e nde dewbo>rewÉ“e "w" dewbo oo ena foti wontude "b", kisa de(w>b)bo hokka "debbo"! ÆŠaÉ—ol wiyaaka teeÅtaani, kono ko heewi e É—o w É“eydetee e helmere wonaa ko selli sabu mi hollirii dow-É—oo wonde w e keewal ko b.

Ko h tan

jaÉ“etee yoo heddo hono: wahre, sahare, yahre ekn... WaÉ—i noon ko "h" oo tawtoytee e keewal. Yeru: yaHre/jaHe: yaHde; Mahde/mahooÉ“e. E nder deftere wootere tugnorde nde ndutti-É—en É—ee balÉ—e, eÉ—en njiya heen haatuleere alkule lomtondirooje É—ee. Ndeen woni "NjuÉ“É“udi Kalimaaji e Pirlitte Golle" nde mawÉ“e men Aliyu Muhammadu, Jibi Umar MBooc e Baylaa Kulibali mballifii e hitaande 1990. EÉ“e kollita heen wonde "y" ena lomtondira e "j" e keewal walla pirlital gollal. ÆŠum teeÅtinde wonde so a wiyi "woyde" a waawaa artirde É—aÉ—ol "woy" e keewal waya no "boyji nih (hono no njiyru-É—en ndee juumre haaÉ“niinde nih. Keewl ngal wonata ko "boyji" sabu "y" gonÉ—o e "woy" oo wontata ko "j" (yaawde>jaawÉ—e).

Celluka wonaa kañum É—owata É—emngal, kono sifoto É—um tan (doosgal É—emÉ—iyaÅkaagal). Selli tan koko yuÉ“É“i!

Æ³eew

jooni baÉ—e luurdaaÉ—e e Engeleere hono "verbes irréguiers". Doosngal waÉ—i ko yo É—e mbaÉ— "ed" e pirlitgol gollal timmungal. Kono won e baÉ—e njaÉ“ataa É—um wano "go" (wontata ko "went"), walla "be" (wonta "was"). ÆŠooftaaki doosgal kono ena selli. ÆŠum waÉ—i celluka ena waylee ngam yuÉ“É“a kono waasa rewde e ko sikkaa woni doosngal. Jooni kiba so Engeleere ena waÉ—noo jaawinooÉ“e yambaa mum'en (mmj)? Æ•een njogori wiyde ko "goed", "beed" ekn... ÆŠum wonaa jalnotoo? Koo noon "dewbo" (debbo) walla "boyji" (boyji) mbayi jalnaade!

Ko dalillaaji celluÉ—i É—i ngulotaako.

Kadi wonaa e am ummii, ko e sarÉ—ijji É—i É—emÉ—iyaÅkooÉ“e fof ngollortoo. Dalillaaji fof mi hokkii, kono alaa a majji camminaaÉ—i e ndee yeewtere tawo. Ko wiyde alaa tan. ÆŠum É“eydantaa en ganndal.

Faandaare

am heen ko nawde Pulaar yeeso sabu ko É—um woni nguurndam am. Wadde mi sikkaani miÉ—o adda geÉ—e É—e njuÉ“É“aani. Heddi ko jaÉ“ee walla waasa... Ena woodi winndirooÉ“e noon, kono sellaaani. So yimÉ“e fof ko laamÉ“e, laamaaÉ—o alaa... Wadde laamu ngu alaa laamaaÉ“e, yoo Alla suur.

KuÉ—ol Ibraahiima Malal Saar

Hooreejo PULAAGU.COM

{mosloadposition in-adsense}

{mosloadposition facebook}

{mosloadposition adsense}

{mosloadposition disclaimer}